

ДИМИТРИОС ГОНИС (Атина)

ТЕОДОСИЙ ФУДУЛ И ПИРОН В ПОХВАЛНО СЛОВО
ЗА ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

(Към историческия характер на разказа)

Разказът на Григорий Цамблак в Похвално слово за Евтимий Търновски за дейността на еретиците Теодосий Фудул и Пирон и за борбите на търновския патриарх Евтимий¹ намира потвърждение в съвременните на автора извори както на гръцки, така и на български. Тези извори са следните: 1) Осъждането на лъжемонаха Теодосиос Фудулис и на учителя му, лекаря Сиропулос, както и на някои други на Синода на Цариградската патриаршия от 12 май 1370 г. Текстът, запазен в кодекси на Цариградската патриаршия и издаден от Франц Миклошич и Йозеф Мюлер,² говори, че Теодосиос Фудулос и Сиропулос били обвинени в магьосничество. 2) Анатемата над Фудул и учителя му Пиропул, запазена в Синодика на българската църква.³ 3) Обещанието на монаха Теодосиос Фудулис, съставено през май 1384 г. и предадено на Вселенския патриарх.

¹ Оригиналният текст вж. у Архимандрит Леонид. Нова графа за бугарску историју. — Гласник српског ученог друштва у Београду, 31 (1871), 276—277; Е. Калуџниаски. Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven. Wien, 1901, p. 45—46; П. Русев, Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак. С., 1971, с. 184, 186. Новобългарски превод на същото вж. у В. Сл. Киселков. Митрополит Григорий Цамблак. С., 1943, с. 49—50; П. Русев, И. Гълъбов и др. Цит. съч., с. 185, 187; П. Диневков, К. Кюев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. С., 1961¹, 1967², 1974³, 1978; П. Диневков. Старобългарски страници. Антология. С., 1966¹, 1968²; П. Диневков. Из старата българска литература. С., 1968, 1969, 1970, 1971, 1974, 1975, 1977; К. Мечев. Григорий Цамблак. С., 1969.

² Fr. Miklosich—I. Müller. Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. T. I. Vindobonae, 1860, p. 541—550; Migne. PG, t. 152, col. 1431—1439; срв. и J. Darrouzès. Les Regestes, No 2572—2575; O. Mazal. Die Prooimien der byzantinischen Patriarchenurkunden. Wien, 1974, No 376, p. 50, 52, 71, 141, 145, 168. Ръкописът на този кодекс се пази във Виенската библиотека.

³ Вж. М. Г. Попруженко. Синодик царя Бориса (с 1 табл.). — Изв. Русского археолог. инст. в Константинополе, 2 (1898), Приложение, с. 70—71; Синодик царя Бориса. Одесса, 1899, с. 70—71; Синодик царя Бориса. С., 1928 (Български старини, книга VIII), № 177.

Това „Обещание“ е запазено в кодексите на Цариградската църква и е издадено от Фр. Миклошич и Йозеф Мюлер.⁴ Тъй като сме убедени в идентичността на лицата, за които се говори в споменатите три текста и в Похвално слово за Евтимий Търновски (Φουδοῦλης — Συρόπουλος, Фудул — Пиропул, Фудул — Пирон, Θεοδόσιος Φουδοῦλης), ще изследваме в хронологичен ред събитията, за да добием ясна представа за историческия характер на разказа за дейността на Фудул и Пирон в Търново и за борбата на търновския патриарх Евтимий срещу тях.

1. *Теодосиос Фудулис и Сиропулос (Пиропул-Пирон) във византийските и българските извори*

1. Осъждането на лъжемонаха Фудул и на лекаря Сиропул в Цариград и тяхното заточение

През пролетта на 1370 г. Синодът в Цариград излиза с решение срещу занимаващите се с магии, чародейство и вълшебничество.⁵ Това решение на Синода намираме в кондиката на Цариградската патриаршия под дата 12 май 1370 г.⁶

Изследването на това известие, решение на Синода, в което се говори за дейността на лъжемонаха Фудул, е много важно. В него се подчертава, че той бил проповедник на сатанински действия и на други вредни дела, които дори сам дяволът не се осмелявал да прави, нито дори да мисли. Освен това Фудул действувал и сред жените и ги въвличал в беззаконна любов. Неговото влияние било толкова силно, че жените изоставяли мъжете и децата си, търсели го и непрекъснато говорели за него. Синодът не се спира на въпроса за произхода и порочния живот на Фудул — от една страна, защото би отнело много време да се изложи всичко това, а, от друга — защото бил толкова безсрамен, че не трябвало нито да се говори, нито да се слуша за него.⁷ Твърде характерно обаче е сведението за него, че οὐδὲ τῶν ἀσεβῶν τις καὶ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀλλοτριῶν ἢ τῶν υἱῶν ἢ καὶ τῶν ἐπὶ κακίᾳ πάσαι ποτὲ μνημονευομένων τοιαῦτα πράξειν τετόλμηκε πώποτε.⁸

Става ясно, че Фудул не е бил жител на Цариград и че по това време бил в града, тъй като е бил изпратен (неизвестно откъде и по каква причина) да бъде съден от Синода. Явявайки се пред Синода, той се преструвал, че се разкайва, и приел епитимията, която му била наложена.⁹ Той обаче бил извикан отново пред Синода поради това, че си служел с книги,

⁴ Fr. Miklosich—I. Müller. Op. cit. T. II, p. 84—85. Трябва да се отбележи, че Виенският кодекс hist. gr. 48 (л. 31a), откъдето е препечатан текстът, пази автографа на „Обещанието“ на Теодосиос Фудулис (J. Dargouzes. Le registre, p. 63).

⁵ За магията, чародействата и вълшебничествата вж. П. Е. Христивάκη. Ἡ ἀπόπειρα ἐκκλησιαστικοῦ ἐγκλήματος. Μελέτη νομοκανονικῆ καὶ ιστορικοσυγκριτικῆ. Ἀθήναι, 1978, σ. 485—492.

⁶ MM, t. I, p. 541—550. Издателите на текста Миклошич и Мюлер посочват, че осъждането е станало в VIII индикт, т. е. 12 май 6879 г. от сътворението на света, което отговаря на 1371 г. J. Dargouzes смята, че това е станало на 12 май 1370 г. (Les Registres № 2572—2575; Le registre, p. 115, бел. 104; срв. и G. Mercati. Notizie di Procopio e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV. Città del Vaticano, 1931, p. 345, бел. 1.).

⁷ MM, t. I, p. 542₃₅—543₁₁. Често пъти църквата избягва подробното описание на някои греховни деяния, понеже „това е срамно и да се говори“. За това вж. П. Е. Христивάκη. Цит. съч., с. 309—310.

⁸ MM, t. I, p. 543_{11—14}.

⁹ Ibidem, p. 543_{14—18}.

които били пълни със скверни неща. Тези книги той използвал при правенето на магии. Запитан откъде ги е получил, той отговорил, че му ги е дал някой си лекар на име Сиропул.¹⁰

Лекарят Сиропул бил известен на Синода, защото „преди време“ бил заловен да прави магия, поради което и бил извикан пред Синода. Сиропул представил писмено обещание, че никога вече няма да се занимава с подобни неща.¹¹ След защитата на Фудул той бил извикан отново пред Синода и този път се представил заедно с магьосническите книги. Тъй като наскоро преди това магьосническите му книги били публично изгорени, бил запитан откъде са тези нови книги. Той отговорил, че ги е взел от някой си Гавриилопул. За членовете на Синода това негово обяснение изглеждало невероятно, клевета и лъжа против Гавриилопул, понеже последният бил смятан за велик и за божи човек, тъй като живеел без храна и прекарвал живота си само в пост, бдение и молитва. Тогава Сиропул настоял Гавриилопул да бъде извикан пред Синода и обещал, че пред него ще докаже истинността на твърденията си. Наистина Гавриилопул бил доведен пред Синода заедно с магьосническите си книги, които изпратените да го доведат намерили скрити в един сандък. Синодът разобличил лицемерието му, но той, защитавайки се категорично, охарактеризирал обвиненията като неоснователни и като клевета. Членовете на Синода му заповядали да млъчи. След като прегледали книгите му, установили, че сред тях има книга с магьосническо съдържание, наречена *Kοιρανίς*, и една тетрадка, която съдържа заклинания за викане на демони, имена и др. Тя е била написана от поп Димитър Хлор, протонотарий на Великата църква. При съставянето на тази тетрадка Хлор е използвал най-много Киранида и други магьоснически книги.¹²

Сиропул, Гавриилопул и Фудул били осъдени от Синода на изгнание далече от столицата на византийската държава. Но тъй като някои от вярващите били подмамени от споменатите еретици, Синодът решил да направи всичко възможно да научи имената им и да приложи и други средства за тяхното предпазване. За тази цел Сиропул бил задържан и тогава той издал някои от онези, които идвали при него и прилагали магически средства. Техните имена били записани и списъкът бил изпратен в Синода, който произнесъл присъди срещу някои от тях.¹³

2. Дейността на Теодосий Фудул и Пирон в Търново

За да подчертае по какъв начин патриархът на Търново Евтимий е изгонил еретиците, Григорий Цамблак пише следното: „Зверовете, макар и много, бяха далеч от стадото, тъй като постоянно се бояха от него и от гласа му като от гръм трепереха, без да бъдат гонени нито със стрели, нито с прашка, нито с кучешки лай.“¹⁴ Като потвърждение на казаното Цамблак споменава за дейността на еретиците Пирон и Теодосий Фудул и за борбата на Евтимий срещу тях. Този епизод бил известен на мнозина от жителите на Търново.¹⁵

¹⁰ ММ, т. I, р. 543¹⁸—²¹; за Теодосий Фудул вж. J. Darrouzès. Les Regestes, № 2572; Le registre, р. 63, 148, 325.

¹¹ ММ, т. I, р. 543²¹—²⁴.

¹² Ibidem, р. 543²⁴—⁵⁴⁴¹⁹; за Гавриилопул вж. PLP, № 3431, 3433; J. Darrouzès. Les Regestes, № 2572; Le registre, р. 325.

¹³ ММ, т. I, р. 546²²—⁵⁵⁰.

¹⁴ Похвално слово, 39, 2.

¹⁵ Пак там, 40, 1.

Някой си Пирон, който бил върл привърженик на Несториевата, Акиндиновата и Варлаамовата ерес и на иконоборството, дошъл от Цариград в Търново като вълк в овча кожа. Там той срещнал някой си лъже-монах на име Теодосий, по фамилия Фудул, който му е бил във всичко съмишленик. Тези двамата мъже с еретичното си учение разрушили единството на църквата в Търново. Тяхната безправствена проповед станала причина за разбиване на много семейства и предизвикала вълнения сред населението на Търново. Но най-много се занимавали с магическо изкуство, чрез което постигнали големи успехи сред аристокрацията и висшите управленчески кръгове. Това им осигурило успех и сред простия народ, който се стремял да подражава на първенците.¹⁶

Евтимий, научавайки за вредното въздействие, което двамата еретици оказвали върху паството му, побързал да организира борбата срещу тях. „Денем събираше хората в храма и ги насърчаваше, поучаваше ги, разрешаваше съмненията им, изобличаваше злите плевели.“ Нощем, молейки се със сълзи на очи, измолвал божествената помощ за съкрушаване на еретиците. По този начин победил двамата еретици „и като арабийски вълци ги прогони далече от църковните предели“¹⁷.

Тези събития, които са свързани с Патриарх Евтимий, трябва да се отнесат след 1375 г., тъй като приблизително през тази година станал патриарх на Българската църква.¹⁸

3. Синодално осъждане на Фудул и Пиропул в Търново

В Синодика на Българската църква съществува анатема, насочена срещу еретиците Фудул и Пиропул, чийто текст гласи: „На Фудула и неговия учител Пиропула, които тъпчеха всечестните икони на пречистата Богородица, занимаваха се с различни влъхвования, нападаха с разни хули владиците, свещениците и иноците, опоганиха свещените църкви и животворния кръст, чрез който бяхме белязани за избавлението, показаха и много други безчинства, анатема.“¹⁹

Тази анатема е резултат от осъждането на двамата еретици от събора в Търново. Според традицията в православната църква „анатема“ срещу някой еретик се внася в Синодика на църквата само след осъждането му от вселенски или поместен събор. Настоящата анатема резюмира обвинителния акт на събора срещу двамата еретици. Те били осъдени и анатемосани с обвинение, че тъпчат иконите на св. Богородица, занимават се с чародейство, хулят клирици и монаси, оскверняват храмовете и животворния кръст и вършат още много несъобразности.²⁰ Щом като тези действия не са отбягнали от погледа на Григорий Цамблак, според когото Патриарх Евтимий „като арабийски вълци ги прогони далече от църковните предели“²¹, трябва да приемем, че двамата еретици били изгонени по решение на събора в Търново и със съдействието на държавната власт били принудени да напуснат границите на българската държава. Без съ-

¹⁶ Похвално слово, 40, 2—3.

¹⁷ Пак там, 41, 1—3.

¹⁸ Вж. П. Динев. Евтимий Търновски. — В: История на българската литература. Т. I. С., 1962, с. 288.

¹⁹ Синодик, 177. Новобългарски превод от Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина. Кн. II. Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство. С., 1944, с. 167.

²⁰ Синодик, 177.

²¹ Похвално слово, 41, 3.

борно осъждане и без подкрепата на държавната власт изгонването им от България било невъзможно.

Времето на свикването на събора и вмъкването на анатемата в Синодика на Българската църква не е възможно да се установи точно, като се използва само това място от Синодика, което ни интересува. Тази анатема в Синодика идва след друга анатема, която е насочена срещу Варлаам, Акиндин и Прохор Кидон.²² Както е известно, Прохор Кидон е бил осъден от събора в Цариград през 1368 г.²³ Следователно се вижда, че не е възможно анатемата срещу Фудул и Пиропул да е внесена в Синодика на Българската църква по-рано от 1368 г. Но като се има пред вид известието на Цамблук, според когото двамата еретици идват в Търново по времето на Патриарх Евтимий,²⁴ следва да приемем, че те са били осъдени от събора в Търново след 1375 г. (вероятна година на възкачването на Евтимий на патриаршеския трон в Търново).²⁵

4. Покаянието и обещанието на Теодосий Фудул

В кондиката на Цариградската патриаршия (от месец май, индикт VII, 6892 г. от сътворението на света, или 1384 г. от н. е.)²⁶ е запазено „Обещание“, което носи подпис $\delta \tau\alpha\lambda\alpha\iota\tau\alpha\rho\omicron\varsigma \Theta\epsilon\omicron\delta\omicron\varsigma\iota\omicron\varsigma \mu\omicron\nu\alpha\chi\omicron\varsigma \delta \Phi\omicron\upsilon\delta\omicron\upsilon\lambda\eta\varsigma$ (Нещастният монах Теодосий Фудул).²⁷ В него Теодосий признава, че многократно е бил хващан да се занимава с магии. Така не само е погубвал душата си, но е тласкал към същото и други, които са искали от него да им помага по нечестив начин. За това е бил гонен от страна не само на църквата, но и на самите християни. Бидейки вече възрастен обаче, той видял приближаващата се смърт, разкажал се за предишния си живот, посетил вселенския патриарх, изповядал се пред него искрено и помолил за помощ, за да се спаси. Патриархът приел покаянието и изповедта му, но поискал от него да даде „Обещание“, в което да заяви, че в бъдеще няма да се занимава с магия или с друга сатанинска дейност, ще избягва да учи и другите християни на подобни неща и ще прекара останалата част от живота си в покаяние, плач и несгоди. Теодосий наистина изпълнил волята на патриарха, написал и подписал обещанието. Като гаранция, че ще го изпълни, той специално отбелязал, че ако повтори предишните си занимания с магия, да бъде наказан от страна на църквата и държавата с изгаряне, а не с просто изгнание, затвор или осакатяване.

Името $\psi\epsilon\upsilon\delta\omicron\mu\omicron\nu\alpha\chi\omicron\varsigma \Phi\omicron\upsilon\delta\omicron\upsilon\lambda\eta\varsigma$ — $\mu\omicron\nu\alpha\chi\omicron\varsigma \Theta\epsilon\omicron\delta\omicron\varsigma\iota\omicron\varsigma \Phi\omicron\upsilon\delta\omicron\upsilon\lambda\eta\varsigma$ (лъжемонах Фудул, — монах Теодосий Фудул), осъждането му поради занимаване с магия, изгонването му от църквата и краткото време между годината на осъждането (1370) и годината на подписване на „Обещанието“ (1384) показват ясно, че и в двата документа става дума за едно и също

²² Синодик, 176.

²³ Н.-Г. Веск. *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*. München, 1959, p. 737. За този събор вж. Migne PG, 151, 693—716. Гръцкият текст на анатемата срещу Прохор Кидон вж. у Jean Guillard. *Le synodikon de l'orthodoxie: Edition et commentaire. Travaux et mémoires*, 2 (1967), 87.

²⁴ Похвално слово, 40—41.

²⁵ Вж. П. Динев. *Евтимий Търновски...*, с. 288.

²⁶ Дватама издатели на текста Фр. Миклошич и Йозеф Мюлер, основавайки се на „Обещанието“ на Теодосиос Фудулис, приемат, че това е станало през май 6892 г. от сътворението на света, която отговаря на 1383 г.; вж. MM, t. II, p. 84; J. Darrouzès правилно отбелязва, че текстът насочва към месец май 1384 г. (*Le registre...*, p. 120).

²⁷ MM, t. II, p. 84—85.

лице, а именно за монах Теодосий Фудул. В „Обещанието“ има ясни указания за осъждането и за изгонването на Теодосий, претърпял *ἐπηρείας καὶ ὕβρις καὶ διωμοῦς καὶ παρὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ*²⁸. Най-вероятно е да се приеме, че той вече е бил подлаган на едно от тези три наказания, налагани от църквата — изгонване, затваряне или осакатяване, — щом като приема при евентуално повторно изпадане в заблуда да бъде осъден на смърт, та даже и чрез изгаряне.²⁹

В „Обещанието“ няма сведение за дейността на Фудул след неговото изгонване. Това мълчание се дължи на характера на документа. Тежестта пада върху „Обещанието“ на Фудул да не се занимава занапред с магия.

II. Мнения на учени за историческия характер на дейността на двамата еретици в Търново

1. Достоверност на разказа на Григорий Цамблак

По въпроса за достоверността на Цамблаковия разказ съществуват различни мнения, които можем да групираме, както следва:

1.1. Според К. Радченко дейността на Патриарх Евтимий срещу еретиците Фудул и Сиропул е плод на фантазията на търновчанина Цамблак. Анатемата срещу Фудул и Сиропул, произнесена в Цариград, е била преведена от гръцки на старобългарски и изхождайки от нея, Цамблак измислил борбата на Евтимий срещу двамата еретици.³⁰

1.2. Според по-умерените изследователи съобщението на Цамблак за противоеретичната дейност на Евтимий е само отчасти вярно. Цамблак, пише В. Сл. Киселков, „не е бил очевидец на описваните от него събития“; той разказва по предание. Това става ясно от следното: а) Защото описва факта, който „бил известен само на някогашните търновци“, затова нарича Пирон „*нѣкто*“, а Фудул „*нѣкого*“. б) Защото „Пирон се явява едновременно и пазител на Несториевата ерес от V в, и на иконоборчество от VIII и IX в. и на Варлаамовото и Акиндиновото учение от XIV век — учения, които мъчно се обединяват в една глава“. в) Защото „разказва... за факти, които са станали далеко от него, и то най-малко 15—20 години по-рано“. Затова се приема като действителна дейността на Сиропул, който в Търново се явява като Пиропул (вместо Сиропул) и Пирон (по-сетнешна народна форма). „Колкото се отнася до Теодосий Фудул“ според Киселков, „ще трябва да отбележим, че твърде е вероятно мълвата и преданието да са въплътили в неговото лице едного от онези еретици, против които се борил търновският патриарх Теодосий, каквито са били например монахът Теодорит, дошъл в Търново из Цариград, и еретикът Теодосий“.³¹

Съмнение в достоверността на определени части от разказа изразяват и К. Иречек,³² М. Г. Попруженко,³³ Д. Ангелов,³⁴ П. Динеков³⁵ и др.

²⁸ ММ, т. II, р. 84²⁷⁻²⁸.

²⁹ За наказанията, които се предвиждали за упражняващите магическото изкуство или извършващите магически действия, вж. Σ. Τρωϊάνου. Τὰ περὶ τῆς θρησκείας ἐκκλησιαστικῆς εἰς τὰ νομοθετικὰ καί τινα τῶν μέσων βυζαντινῶν χρόνων, Δίκτυχα I (1979), 184—188.

³⁰ К. Радченко. Религиозное и литературное движение в Болгарии в эпоху перед турецким завоеванием. Киев, 1898, с. 200—202.

³¹ В. Сл. Киселков. Патриарх Евтимий. С., 1938, с. 35—36.

³² С. J. J i g e š e k. Geschichte der Bulgaren. Prag, 1876, р. 315 („um mit den Worten der bombastischen Legende Camblak's zu reden“). Вж. български превод, 1886, с. 406: „според думите на украсената легенда на Цамблак“; български превод,

1.3. Най-после, някои от изследователите, които направо или косвено се занимават с проблема, приемат разказа на Григорий Цамблак за истинен изцяло и не проявяват никакво съмнение по отношение достоверността на фактите.³⁶

2. Отношението на двойката Фудул—Сиропул към двойката Теодосий Фудул — Пирон

Проблемът за отношението на двамата маги от Цариград — на монаха Фудул и на лекаря Сиропул, с двойката еретици от Търново — Теодосий Фудул и Пирон, е занимавал в миналото немалко изследователи.³⁷ Между тях се е стигнало до взаимно изключващи се изводи.

2.1. Едни от тях приемат, от една страна, идентичността на монаха Фудул от Цариград и Теодосий Фудул от Търново и, от друга — идентич-

1929, с. 244: „нека кажем с думите на риторическата Цамблакова легенда“; български превод, 1978, с. 362: „нека кажем с думите на риторическата Цамблакова легенда“.

³³ М. Г. Попруженко. Синодик царя Бориса. Одесса, 1899, с. 102, бел. 1: „Здесь лишь возможно одно колебание в признании идентичности имен и личности Пирона, Θεодосия-Фудула жития с одной стороны и Сиропуло, Фудула-Филибеевскаго декрета с другой.“

³⁴ Д. Ангелов. Богомилството в България. С., 1947, с. 163—164: „ако се вярва на неговия живописец Григорий Цамблак...“

³⁵ П. Динев. Личността на Евтимий Търновски в старата българска литература, кн. 7 (1980), 12—13: „Най-малко вярваме на победите, за които говори Григорий Цамблак — те именно са израз на риториката на жанра.“

³⁶ Вж. Е. Голубинский. Краткий очерк истории православных церквей Болгарской, Сербской и Румынской или Молдо-Валахской. М., 1871, с. 87; П. Сырку. К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке. Т. I. Вып. 1. Время и жизнь патриарха Евфимия Терновскаго. СПб., 1898, с. 570—572; Д. Маринов. Евтимий, патриарх Търновски. Животът и духовно-обществената му дейтелност. Биографически очерк. Русе, 1900, с. 19; II изд., Варна, 1905, с. 16; Е. Калужниаски. Ор. cit., р. 78; Хр. Ив. Попов. Евтимий, последен Търновски и Трапезицки патриарх (1375—1394 г.). Пловдив, 1901, с. 82—85, 226, 227; А. И. Яцимирский. Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. СПб., 1904, с. 340; Ст. Цанков. Патриарх Евтимий. С., 1906, с. 28—29, 73; К. Величков. Патриарх Евтимий. Живота му — страданията и смъртта в Бачковският манастир „Св. Богородица“. Пловдив, 1907, с. 16; В. Сл. Киселков. Житието на св. Теодосий Търновски като исторически паметник. С., 1926, с. XXIV; Й. Иванов. Стара българска литература. С., 1935, с. 317, 354; Ал. Н. Жеков. Един светилник в миналото. Царският и патриаршески манастир „Св. Троица“ при Търново и великите му основатели преподобни Теодосий Търновски и Патриарх Евтимий. Кратък исторически очерк. С., 1936, с. 38—39; Л. Ковачев. Стара българска литература. С., 1937, с. 189; В. Сл. Киселков. Патриарх Евтимий Търновски. — В: Проуки и очертания по старобългарска литература. С., 1956, с. 179; В. А. Мошин. Сербская редакция Синодика в неделю православия. Анализ текстов. — ВВр., 16 (1959), с. 353; В. Велчев. Творчеството на Григорий Цамблак в светлината на южнославянския предренесанс. — Език и литература, 16, 1961, кн. 2, с. 30—31; Григорий Цамблак. — История на българската литература. Т. I. С., 1963, с. 337, 339, 342; Ив. Дуйчев. Рационалистически проявявания в славянското средновековие. — ИПр., 19, 1963, кн. 5, с. 99; К. Мечев. Цит. съч., с. 40—41, 128, 162, 164, 235; История на философската мисъл в България. Т. I. С., 1970, с. 90 и сл.; П. Русев, Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Цит. съч., с. 28, 30; Г. Данчев. Традициите на Търновската книжовна школа в житието на Стефан Дечански. — В: Търновска книжовна школа. С., 1974, с. 466.

³⁷ К. Радченко. Цит. съч., с. 200—202. Против тезите на Радченко се обявяват цялостно или отчасти: П. Сырку. Цит. съч. Т. I, с. 570—571, бел. 4; М. Г. Попруженко. Синодик царя Бориса. Одесса, 1899, с. 102, бел. 1; Е. Калужниаски. Ор. cit., р. 78; Хр. Ив. Попов. Цит. съч., с. 84—85; Ст. Цанков. Цит. съч., с. 29, бел. 1; В. Сл. Киселков. Патриарх Евтимий. С., 1938, с. 34 и сл.

ността на лекаря Сиропул от Цариград и еретика Пирон (Пиропул) от Търново. Това схващане бе поддържано от Радченко, който допуска, че става дума само за тази двойка, която е действувала в Цариград. Дейността им в Търново и борбата на Евтимий срещу тях според него са измислица на Григорий Цамблак. Това мнение се поддържа и от М. Попруженко, за да се стигне до противоположното заключение, че тази двойка е действувала в Цариград толкова, колкото и в Търново.³⁸ Ив. Дуйчев, макар и косвено, приема мнението на Попруженко.³⁹

2.2. Други изследователи, между които са Хр. Попов и В. Сл. Киселков, предпазливо допускат отъждествяване на Сиропул и Пирон (Пиропул). Но те отхвърлят отъждествяването на Фудул с Теодосий Фудул под предлог, че Пирон се среща с Теодосий Фудул в Търново. Аргументът им е, че „Фудуловци е имало не само във Византия, но и в България“⁴⁰. Според Киселков, „колкото се отнася до Теодосия Фудула, ще трябва да отбележим, че твърде е вероятно мълвата и преданието да са възникнали в неговото лице едного от онези еретици, против които се борил търновският патриарх Теодосий, каквито са били например монахът Теодорит, дошъл в Търново из Цариград, и еретикът Теодосий“⁴¹.

2.3. Някои изследователи, противопоставяйки се на Радченко, отричат идентичността Сиропул—Пиропул (Пирон) и Фудул — Теодосий Фудул. Главни представители на това направление са Калужняцки и Цанков. Според Калужняцки не е възможно да съществува тъждество Сиропул — Пиропул, първо, защото се отнася до различие на имена, които не се схождат помежду си едно с друго, и, второ, докато Сиропул е осъден заради заниманието му с магия, Пиропул е осъден заради много повече нарушения. Изключено е тъждеството на Фудул и Теодосий Фудул, защото съдебната процедура срещу първия пред Синода в Цариград е била описвана подробно, каквато подробност на практика липсва за втория. Не съществува отъждествяване на лицата в протоколите на Цариградската църква и в Синодика на Българската църква. Според него са тъждествени само лицата Пиропул и Фудул от Синодика на Българската църква и Пирон и Фудул от Похвално слово за Евтимий Търновски на Григорий Цамблак. Истинското име на еретика било Пиропулос, а народът го наричал умалително Пирон.⁴² Цанков, използвайки мнението на Сирку и на Калужняцки, смята, че „мнението на Радченко, че Сиропулос (цариградски лекар) и Пиропулос са едно и също лице. . . е абсолютно безосновно“⁴³.

III. Исторически характер на разказа на Цамблак за Теодосий Фудул и Пирон

Според нас историческият характер на сведенията на Григорий за Фудул и Пирон се доказва: а) от неговите извори; б) от отъждествяването на лицата; в) от еднаквостта на учението им; г) от съвпадението на събитията по време. За тези неща ще стане дума по-нататък.

1. Изворите на Григорий Цамблак

От сравняването на сведенията на Григорий Цамблак за двамата еретици с другите съвременни извори, в които има сведения за тях, става

³⁸ М. Г. Попруженко. Цит. съч., с. 100—101.

³⁹ Ив. Дуйчев. Цит. съч., с. 99.

⁴⁰ Хр. И. Попов. Цит. съч., с. 85.

⁴¹ В. Сл. Киселков. Цит. съч., с. 35—36.

⁴² Е. K alu ż n i a s k i. Op. cit., p. 79—81.

⁴³ Ст. Цанков. Цит. съч., с. 29, бел. 1.

ясно откъде той черпи своите данни. Неговите извори са били следните:

1.1. Безспорно основен извор на Цамблак е бил Синодикът на Българската църква. От „Анатемата“ срещу двамата еретици е могъл да почерпи сведения за Пирон като учител на Фудул, за техните иконоборски и несториански възгледи, за унищожаването на икони на св. Богородица, за заниманията им с магии, за нарушаването на единството на църквата чрез техните нападки срещу клирици и монаси и накрая — за осъждането им от събора. В същност от обвиненията в Синодика Цамблак не споменава само оскверняването на храмовете и на животворящия кръст.

Трябва да се подчертае, че внасянето на анатема от Синодика на Цариградската църква в Синодика на Търновската църква е невъзможно по следните причини: а) В Цариградския синодик няма такава анатема. б) Ако анатемата беше взета от Синодика на Цариградската църква, в Търновския синодик щяхме да имаме изписани правилно имената на еретиците Фудулис и Сиропулос,⁴⁴ а не Фудул и Пиропул.⁴⁵ в) Двата еретици Теодосиос Фудулис и Сиропулос в Цариград са били съдени само заради заниманието им с магии,⁴⁶ а в Търновската църква са им приписани и други обвинения.⁴⁷ г) Осъждането за занимание с магия не е било достатъчно за внасяне името на един еретик в Синодика на църквата. д) Дори да се приеме, че тази анатема е внесена в Търновския синодик от Цариградския синодик, неговото съдържание остава проблематично. По правило името на Фудулис не би трябвало да стои в него, защото през 1384 г. той е потърсил и получил прошка от Цариградската църква, на която представил и писмено обещание.⁴⁸

1.2. По всяка вероятност Цамблак е имал пред вид протоколите на събора на Българската църква, които не са стигнали до нас. Така се оправдават подробностите, които той съобщава за тези еретици.

1.3. Ако не е имал пред вид протоколите на събора на Българската църква, тогава трябва да се предполага, че той е почерпил сведенията си от съдебното решение на Цариградския синод. Това не е невероятно по две причини: 1) защото е било възможно това да се поиска от страна на Търновския събор от Цариград, след като е били установени производът на двамата еретици и осъждането им от Цариградската църква; 2) защото сам Цамблак по време на престоя си в Цариград⁴⁹ е могъл да се запознае със съдържанието на присъдата над двамата еретици, които са продължили дейността си в Търново и срещу които се е борил неговият учител Евтимий. От присъдата е могъл да научи името на Фудул (Теодосий), охарактеризирането му като лъжемонах, отношението му към брака, както и сведенията за Сиропулос като учител, че произхождал от Цариград, че не е притежавал клирическа степен, а така също и за пристигането на Фудул в Търново преди него.⁵⁰

Тук биха могли да се изразят резерви относно прякото ползване от Цамблак на съдебното решение на Цариградския синод, защото в текста

⁴⁴ ММ, т. I, р. 543 sq.

⁴⁵ Синодик, 177.

⁴⁶ ММ, т. I, р. 541 sq.; срв. ММ, т. II, р. 84—85.

⁴⁷ Синодик, 177.

⁴⁸ ММ, т. II, р. 84—85.

⁴⁹ Вж. В. Велчев. Григорий Цамблак, с. 327.

⁵⁰ ММ, т. I, р. 541 sq.

на самия Цамблак не е запазено името на Сиропулос, а на Пирон. Тази констатация подкрепя възгледа, че основен извор на Григорий Цамблак е бил Синодикът на Българската църква.

1.4. Безспорно, трудно е да се установи произходът на две сведения у Цамблак: първо, че двамата еретици били последователи на ереста на Варлаам и Акиндин⁵¹, и, второ, че те имали успех главно сред висшите среди на търновското общество.⁵² Разбира се, не е изключено те да произлизат или от юношеските му спомени,⁵³ или от устното предание на неговите сънародници,⁵⁴ или да са негови собствени творения.

2. Отъждествяването на Теодосиос Фудулис и Фудул, на Сиропулос и Пирон (Пиропул)

Според нас няма съмнение, че монахът Фудулис и лекарят Сиропулос, които били осъдени в Цариград заради заниманията си с магия, трябва да се отъждествят с еретиците Теодосий Фудул и Пирон (Пиропул), които развивали дейност в Търново при Патриарх Евтимий. Към това ни насочват писмените паметници, за които вече стана дума. Но нека отново видим какво говорят текстовете и да ги сравним.

2.1. Според Похвалното слово Теодосий имал презиме Фудул.⁵⁵ В съдебното решение на Цариградския синод се споменава само презимето на Фудулис,⁵⁶ но в неговото „Обещание“ от май 1384 г. се среща пълното му име „Теодосий монах Фудулис“⁵⁷.

2.2. В Похвалното слово Теодосий е характеризиран като „лъжеиннок“⁵⁸. Същото определение се повтаря два пъти и в съдебното решение на Цариградския събор. В него той е наречен „лъжемонахът Фудулис“⁵⁹.

Отъждествяването на името и на презимето на Теодосий Фудулис, както и характеризирането му като „лъжемонах“ в българските и гръцките извори не трябва да се разглеждат като нещо случайно. В тези извори става дума за едно и също лице — за монаха Теодосий Фудулис.

2.3. В Похвалното слово не е определена професията на Пирон.⁶⁰ Но по всичко личи, че той не е бил монах или клирик, защото, ако беше такъв, това Цамблак нямаше да премълчи, както е случаят с Теодосий. В съдебното решение на Цариградската църква личи ясно, че Сиропулос не е бил монах или клирик, а лекар.⁶¹

2.4. Според Похвалното слово главното действащо лице от двамата еретици бил Пирон, а Теодосий бил негов „единомишленик и във всичко съгласен“⁶². Не е възможно обаче да се допусне такова единомислие, ако не се приеме наличието на предварителна среща и сътрудничество между двамата. Според съдебното решение на Цариградския синод Фудулис из-

⁵¹ Похвално слово, 40, 2.

⁵² Пак там, 40, 3.

⁵³ Вж. В. Велчев. Григорий Цамблак, с. 327.

⁵⁴ Цамблак твърди, че тази случка била „известна тогава на мнозина от тамошните хора“. — Похвално слово, 40, 1.

⁵⁵ Похвално слово, 40, 3.

⁵⁶ ММ, т. I, р. 543₁₋₂; 546₂₃.

⁵⁷ ММ, т. II, р. 84—85.

⁵⁸ Похвално слово, 40, 3.

⁵⁹ ММ, т. I, р. 543₁₋₂; 546₂₃₋₂₄.

⁶⁰ Похвално слово, 40, 2.

⁶¹ ММ, т. I, р. 543₂₀.

⁶² Похвално слово, 40, 3.

учил магическото изкуство от лекаря Сиропулос.⁶³ Според Синодика на Българската църква, който е основен извор на Цамблук, Пиропул (Пирон според Цамблук) бил учител на Фудул.⁶⁴

2.5. Според Похвалното слово Пирон пристигнал в Търново от Цариград.⁶⁵ Това известие е съгласувано с текста на съдебното решение на Цариградския синод. Както е известно, Цариградският синод осъдил Сиропул на изгнание от „този царуващ град... на градовете и дори от цялата страна на верните, в която живеят християни“⁶⁶. Макар в българската държава да са живеели също християни, Цариградската патриаршия не е могла да осъди отиването на Сиропул в Търново, защото този град е бил не само столица на друга държава, но се намирал и под юрисдикцията на друга автокефална, независима от столицата на Византия църква. Този момент е особено важен при случаи, когато общуването между две църкви е прекъснато. В случая обаче Цариградската църква не се е чувствувала задължена да уведоми Българската църква за осъждането на Фудул—Сиропул вероятно за това, че не е смятала осъдените за опасни еретици, а за християни, които се занимават с магия. Това дава основание да смятаме, че идването на осъдените в българската държава на първо време не е смутило представителите на Българската патриаршия.

2.6. Според Похвалното слово Пирон е намерил Теодосий Фудул в Търново.⁶⁷ Това известие се съгласува със съдебното решение на Цариградския синод. Според него най-напред били изгонени Фудул и някой си Гавриилопул и след това и Сиропул, който бил задържан за известно време, за да каже имената на онези от християните, които се занимавали с магическо изкуство.⁶⁸ Ще рече, Фудул е имал възможност да пристигне пръв в Търново, където е можел да го срещне съидейникът му Сиропул.

Тук е необходимо да се подчертае, че през XIV в. преминаването на еретици от Византия в Търново и изобщо в българската държава е било нещо обикновено. Като пример може да се посочи привърженикът на Варлаам и Акиндин монахът Теодорит, който пристигнал в Търново около средата на XIV в.⁶⁹ По същото време в столицата на българската държава намерили убежище Лазар и Кирил Босота, които били изгонени от Света гора.⁷⁰ Общо може да се каже, че движението на монаси от Византия към България и обратно през XIV в. е било често и безпрепятствено.⁷¹

Посочените сведения, свързани с личността на Сиропул—Пирон, а именно, че не е бил клирик или монах, че е бил учител на Теодосий Фудул, че най-напред Теодосий е дошъл в Търново и след това пристигнал и Пирон, не трябва да се смятат за случайни. Изворите говорят ясно за едно и също лице — за учителя на Теодосий Фудул Сиропул, който е бил

⁶³ ММ, т. I, р. 543₂₀—24.

⁶⁴ Синодик, 177.

⁶⁵ Похвално слово, 40, 2.

⁶⁶ ММ, т. I, р. 546₂₈—30.

⁶⁷ Похвално слово, 40, 3.

⁶⁸ ММ, т. I, р. 546₂₃—547.

⁶⁹ Патриарх Калист. Житие и жизнь преподобного отца нашего Феодосия, 13, изд. В. Н. Златарски. — Сб. НУНК, кн. XX, нова редица, кн. втора. С., 1904, с. 19.

⁷⁰ Пак там, с. 14—15, 19—22.

⁷¹ Вж. Житията на св. Теодосий Търновски, на Григорий Синаит и на Ромил, а така също и Похвално слово за Евтимий Търновски.

изгонен от Цариград и побързал да се срещне с ученика си в Търново, където намерил сигурно убежище.

Може би единствената пречка за приемането на горното е пъстротата на имената на съидейника на Теодосий Фудул в трите текста в Цариград и в Търново (Сиропулос, Пиропул и Пирон). Като се вземат под внимание следните факти, трябва обаче да отпадне всякакво съмнение: а) По отношение на имената Григорий Цамблак има пред вид Синодика. От Пиропул в Синодика той е образувал умалителното, може би Пирон. б) Пиропул, а следователно и Пирон, щом като става дума за едно и също лице, е учител на Теодосий Фудул. в) Известно е, че учител на Теодосий в Цариград е бил Сиропул. г) Пристигането на Пиропул от Цариград говори за гръцкия му произход, следователно името му на гръцки би било Πυρόπουλος. Завършекът -όπουλος е характерен при гръцките презимена. Разликата се състои само в началната буква на името — вместо Συρόπουλος имаме Πυρόπουλος. Как може да се обясни тази промяна? Може би това е псевдоним на Сиропул, с който се е целяло измамването на църковните власти в Търново, или може да се дължи на грешка на преписвача на Синодика на Българската църква. Това във всеки случай ще да е станало преди съставянето на Похвалното слово от Григорий Цамблак, тъй като последният е имал пред вид формата Пиропул, за да образува след това новата форма Пирон.

3. Тъждество на учението им и тяхното осъждане

Не може и да има съмнение в единството на учението на двойката еретици от Цариград (Фудул—Сиропул) с учението на двамата еретици от Търново (Фудул—Пирон, или Пиропул). Ето какво говорят изворите:

3.1. Според Похвалното слово двамата еретици се опълчили срещу брака като институция, която „с развратни учения разделяше мнозина и предизвикваше брожение“⁷². И според съдебното решение на Цариградската църква Теодосий Фудулис бил обвинен, че „и жени заблуждава и ги привлича за любов със себе си, а те оставят собствените си мъже и деца и го търсят, като непрекъснато произнасят с езика си мръсното му име“⁷³.

3.2. Макар че в Похвалното слово двамата еретици са представени като привърженици на учението на Несторий, Акиндин, Варлаам и иконоборците, които същевременно се обявяват и против брака,⁷⁴ тежестта на дейността им в Търново пада върху заниманията им с магия, тъй като тази именно двойка „най-вече... подлудяваше царските велможи и властоначалници с магьосничества и бесовски измислици“⁷⁵. И Цариградският синод осъжда споменатите еретици преди всичко заради заниманията им с магия.⁷⁶ Теодосий Фудулис в „Обещанието“ си признава, че е бил гонен от църквата, защото много пъти е бил залавян да прави „заклинания и магии“⁷⁷.

3.3. В Похвалното слово двамата еретици са характеризирани като „ревнители на несторианската ерес“⁷⁸. Това не е преувеличение, тъй като

⁷² Похвално слово, 40, 3.

⁷³ ММ, т. I, р. 543_б—7.

⁷⁴ Похвално слово, 40, 2.

⁷⁵ Пак там, 40, 3.

⁷⁶ ММ, т. I, р. 543 sq.

⁷⁷ Ibidem, т. II, р. 84—85.

⁷⁸ Похвално слово, 40, 2.

трябва да се има пред вид и обстоятелството, че немалко икони на св. Богородица са били унищожени от еретиците.⁷⁹ Това тяхно действие може да се схване и като насочено срещу самата икона и срещу характеристиката на Богородица, която някога оспорваше Несторий.⁸⁰ Както е известно, Несторий учел, че св. Дева Мария е родила човека Христос, в който се е вселил бог Христос, затова и св. Дева не е Богородица, а Христородица.⁸¹ И според Синодика на Българската църква Фудул и Пиропул са тъпкали пречестните икони на пречистата Богородица⁸² и следователно било възможно да се нарекат привърженици на Несториевата ерес, ако тяхното действие е било насочено срещу качеството на св. Дева като Богородица.

3.4. Според Похвалното слово двамата еретици били „поборници на иконоборческата слава“⁸³ и „бяха проболи с нож всечестната икона на Приснодева“⁸⁴. Но и според Синодика на Българската църква те били наказани, защото между другото са тъпкали пречестните икони на пречистата Богородица.⁸⁵

Следователно става ясно, че по отношение на учението общи елементи между двойката Фудулис—Сиропулос в Цариград и двойката Теодосий Фудул—Пирон в Търново са занимаването с магия и учението и деянията им против брака (семеиството). В съдебното решение на Цариградския синод не става дума за несториански и иконоборски идеи при двамата еретици. Но това не означава, че трябва да се отхвърли истинността на това сведение на Цамблак. То се основава на Синодика на Българската църква, който е неин официален документ. При това решението на Цариградския синод не изключва и наличието на деяния, насочени и срещу иконите. За Фудулис е отбелязано, че той върши „дела, които дори и сам дяволът не е могъл да направи, нито някога е помислял“⁸⁶ и „нито е посмял някога да извърши такива дела някой от нечестивците и от чуждите на нашата вяра или някой от хората, споменавани и днес, и в миналото заради тяхната злоба“⁸⁷. И нещо повече, не е изключено да се свързва манията на еретиците срещу иконите с извършването на магическите им злодеяния.

⁷⁹ Похвално слово, 41, 3.

⁸⁰ Д. Ангелов пише: „Вероятно поради враждебното му отношение към Богородица Цамблак назовава Пирон привърженик на Несториевата ерес...“ А по-нататък пише, че „това е, разбира се, анахронизъм, тъй като тази ерес, създадена през V в., била вече отдавна забравена“ (Богомилството в България. С., 1961, с. 287); срв. също с. 513 на изданието от 1969 г. Това не е истина, тъй като в църковните извори през всички векове привърженици на Несторий са наричани тези, които изцяло или отчасти се съгласяват с идеите му. За пример препращаме към два извора от XIV в.: Йосиф Калотет пише за Акиндин и Варлаам: „ἀναζή πάλιν Ἀρειος, Εὐνόμιος, Νεστόριος...“ (Δ. Γ. Τσάη. Ἰωσήφ Καλοβέτου Λόγοι, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 79); „Νεστόριος δαύβις ἐ- λέχεται εἶναι, οὗς τε λέγει, οὗς τε ἰσχυρίζεται“ (Ibidem, σ. 80); „Καντεβεν Ἀρειοὶ καὶ Εὐνόμιοι καὶ Νεστόριοι καὶ ὅσοι κατ'αὐτοὺς ἄλλοι ἀναζῶσοι πάλιν“ (Ibidem, σ. 207). И Никифор Григора съобщава за Григорий Палама: „ἰτέον ἡμῖν ἐπὶ τὸν ἔκτολον καὶ ἄσεβους ἄσεβέστερον Νεστορίου τόχον, τὸν Παλαμῶν τουτονί...“ (H.-V. Вегер. Nikephoros Gregoras Antirrhethika I. Wien, 1976, p. 297).

⁸¹ За Несторий и неговото учение вж. В. К. Стефанίδου. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Ἀθήναι, 1970, σ. 214 ἐξ.

⁸² Синодик, 177.

⁸³ Похвално слово, 40, 2.

⁸⁴ Пак там, 41, 3.

⁸⁵ Синодик, 177.

⁸⁶ ММ, т. I, p. 543 3-4.

⁸⁷ Ibidem, p. 543 11-14.

Според Похвалното слово Евтимий се е борил срещу двамата еретици с проповед и с молитва. И Цамблак заключава: „Като арабийски вълци ги прогони далече от църковните предели.“⁸⁸ Става ясно, че Григорий Цамблак говори за осъждането на двамата еретици, чието отдалечаване от границите на българската църква и държава ще да е станало с помощта на политическата власт.

За осъждане на двамата еретици се говори и в Синодика на Българската църква.⁸⁹ Според установената практика в православната църква анатемосването на някой еретик се внася в Синодика само след осъждането му от Вселенски или поместен събор.

4. Съвпадение на фактите по време

Хронологично двата случая — в Цариград и в Търново, са станали приблизително в едно и също петнадесетилетие. Теодосий Фудул и Сиропул били наказани в Цариград малко преди 12 май 1370 г.⁹⁰ В Синодика на Българската църква анатемата срещу Фудул и Пиропул се намира след анатемата срещу Варлаам, Акиндин и Прохор Кидон.⁹¹ Известно е, че Прохор Кидон бил наказан от Цариградския синод през 1368 г.⁹² Това означава, че анатемата срещу Фудул и Пиропул е влязла в Синодика на Българската църква не по-рано от тази година. Според Похвалното слово дейността и осъждането на двамата еретици в Търново са станали по време на патриаршествуването на Евтимий,⁹³ което започнало около 1375 г.⁹⁴ И тъй осъждането на Фудул и Пиропул е станало приблизително след 1375 г. Това обаче се е случило преди май 1384 г., тъй като по това време намираме Теодосий Фудул в Цариград, където се изповядва и иска прошка заради заниманията си с магия и писмено обещава, че занапред няма да се занимава с магически действия.⁹⁵ Това съвпадение по време на фактите ни принуждава да приемем, че герои на събитията в Цариград и в Търново са били едни и същи лица — Теодосий Фудул и Сиропул, които след осъждането си в Цариград намират убежище в Търново, но след осъждането им и тук Теодосий Фудул се връща отново в Цариград.

5. Преувеличения в разказа на Григорий Цамблак

В текста на Цамблак, сравнен с другите съвременни нему текстове, е налице определено преувеличение. Като моменти на преувеличение споменаваме следните:

5.1. Сведенията за еретичните учения, на които били привърженици Пирон и Теодосий Фудул. Не е възможно да се приеме, че те били „горещи привърженици на Акиндиновата и Варлаамовата ерес“⁹⁶, защото подобно обвинение липсва и в Синодика на Българската църква, и в синодално решение на Цариград, и в „Обещанието“ на Теодосий.

⁸⁸ Похвално слово, 41.

⁸⁹ Синодик, 177.

⁹⁰ ММ, т. I, р. 541—550. За уточняването на хронологията вж. бел. 6.

⁹¹ Синодик, 176. Този ред важи не само за издадения текст на Синодика, а и за ръкописа, в който се намират двете анатемати (Палаузовски препис, л. 32а—32б).

⁹² Н.-Г. Веск. *Op. cit.*, р. 737.

⁹³ Похвално слово, 40, 41.

⁹⁴ Вж. П. Дяков. Евтимий Търновски. — В: История на българската литература. Т. I. С., 1963, с. 288.

⁹⁵ ММ, т. II, р. 84—85. За уточняване на хронологията вж. бел. 26.

⁹⁶ Похвално слово, 40, 2.

5.2. Твърденията на Цамблак, че „зверовете“ (т. е. еретиците), макар и много, бягаха далече от стадото, тъй като постоянно се бояха от него и от гласа му като от гръм трепереха, без да бъдат гонени нито със стрели, нито с прашка, нито с кучешки лай⁹⁷. Това не е вярно, що се отнася до Фудул и Пирон, защото Евтимий не само ги е осъдил чрез Търновския събор и ги е предал на вечна анатема,⁹⁸ а, както пише Цамблак, „като аравийски вълци ги прогони далеч от църковните предели“⁹⁹.

5.3. Сведенията за подготовката на „въстание“ в Търново.¹⁰⁰ Ако се приеме тълкуването на текста, което предлагат някои изследователи,¹⁰¹ трябва да допуснем, че в текста на Цамблак се говори за въстание, което са подготвяли двамата еретици. Това е преувеличено, тъй като обективно погледнато те не са били в състояние да подготвят въстание в чужда страна и сред непозната за тях обстановка. Освен това Синодикът на Българската църква не споменава нищо за това. Ако действително те са били замесени във въстание, нямаше да избягнат смъртта. А ние срещаме Теодосий Фудул жив и здрав в Цариград през май 1384 г.¹⁰²

Според нас само в един случай можем да приемем тази информация като истинна. Именно: ако двамата еретици са приели да помогнат с магните си на някой честолюбив български болярин или дори член на царското семейство, който е искал да завземе властта. Това не е невероятно,¹⁰³ но по-вероятно е думата „въстание“ в текста да не се използва с днешното си значение, а със значение на метеж, брожение, смут.

* * *

Смятаме, че настоящото изследване ясно доказва, че разказът на Григорий Цамблак за еретиците Фудул и Пирон с малки изключения, които посочихме по-горе, има историческа стойност:

1. Защото се основава на официални източници (Синодика на Българската църква и др.).

2. Защото говори за съществували исторически личности, които са известни и от други извори и са развивали дейност и във Византия, и в България (Теодосиос Фудулис, Сиропулос — Пиропул — Пирон).

3. Защото различните случки от дейността на двамата еретици в Цариград, Търново и отново в Цариград са се развивали в хронологичните рамки на едно петнадесетилетие (1370—1384), част от което съвпада с патриаршествуването на Евтимий.

4. Защото както описанието на начина на действие и учението им, така и осъждането им не противоречат на останалите извори.

⁹⁷ Похвално слово, 39, 2.

⁹⁸ Синодик, 177.

⁹⁹ Похвално слово, 41, 3.

¹⁰⁰ Пак там, 40, 3.

¹⁰¹ В средновековния текст има израз „и въстание сътвори“. (Похвално слово, 40, 3). Този израз е различно тълкуван „... възбужда разделение и даже въстание в народе“ (П. Сырку. Цит. съч., с. 570); „възбуждала раздела и даже приканвала народа към въстание“ (Хр. И. Попов. Цит. съч., с. 83); „... като подбуждали и към въстание“ (И. Иванов. Цит. съч., с. 317); „те подтиквали тълпите да въстанат срещу царя...“ (В. Сл. Киселков. Патриарх Евтимий. С., 1938, с. 34); „и повдигаше въстание“ (От същия, Митрополит Григорий Цамблак. С., 1943, с. 49); „и повдигаше брожение“ (Д. Ангелов. Богомилството в България. С.,

СЪКРАЩЕНИЯ

- D a r r o u z è s J., Les Regestes = J. Darrouzès, Les Regestes des actes du patriarchat de Constantinople. Vol. I Les actes des patriarches. Fasc. V Les Regestes de 1310 à 1376, Paris 1977.
- D a r r o u z è s J., Le registre = J. Darrouzès, Le registre synodal du patriarchat byzantin au XIVe siècle. Etude paléographique et diplomatique, Paris, 1971.
- M M = Fr. Miklosich - Ios, Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, 1-6, Vindobonae 1860—1890.
- P L P = Prosopographisches Lexikon der Palaeologenzeit.
- П о х в а л н о с л о в о = П. Русев, И. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак, С., 1971.
- С и н о д и к = М. Г. Попруженко, Синодик царя Борила (Български старини, кн. VII), С., 1928.

1961, с. 287); „и подготвяйки въстание“ (П. Русев, Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Цит. съч., с. 185); „и подигаше въстание“ (К. Мечев. Цит. съч., с. 41.)

¹⁰² ММ, t. II, p. 84—85.

¹⁰³ По това време е имало доста хора, които са се опитвали с помощта на магия да постигнат облаги. Като пример споменаваме един монах от Цариград, който използвал магьосническите способности на някой си Кападок, за да получи епископски сан (ММ, t. I, p. 353—344). Характерен е случаят и с богатата Ексотрохина, която прибягнала до магьоснически сили, за да въздействува върху някакъв благородник, за когото искала да се омъжи (ММ, t. I, p. 549—550).